

Striden om vegetationsstången

af

N. E. Hammarstedt.

Litet hvar som sysslat med insamlande af anteckningar om svensk folksed har nog på ett eller annat håll hört förtäljas om huru majstången i den eller den byn nattetid fördärfvats af drängarne i någon grannby. Vanligen har detta skett sålunda, att stammen nedtill till större delen omärkligt genomsågats, så att en obetydlig påtryckning, t. ex. af en vindstöt, sedan plötsligt bragte hela den ståtliga stången att störta öfver ända. Man är böjd att i dessa handlingar se endast ett utslag af den fiendskap och afund, som ofta sen urgammal tid råder mellan skilda bysamhällen. Vid en närmare undersökning börjar man emellertid misstänka, att här i grund och botten föreligger mera än blott ett af skadelystnad föranledt okynnesdåd.

Högtidsstänger uppresas i vårt land icke allenast vid midsommar utan ock vid jul och bröllop, och dessa stängers egenskap af fruktbarehets- och fruktsamhetsidoler är uppenbar. Jag behöver endast anföra några exempel för att styrka detta. Om julstängerna säges, att ju längre de äro, dess frodigare blir säden. Beträffande bröllopsstången förekommer den regeln, att den skall kvarstå, tills bruden fått sitt första barn. Likartade föreställningar hafva äfven varit förbundna med majstången. På Aska hög i Fifvelstads socken i Östergötland reses hvarje år majstång, och man tror, att man, om detta försummas, under året får otur med kreaturen.¹ I en anteckning från 1600-talet från samma landskap omtalas, att

¹ Svenska Fornminnesföreningens tidskrift. B. 11, sid. 299.

bönderna i Åsby i Kumla socken på en jordhög plägade uppresa midsommarstång de år, då gårdet där bredvid besåddes, men ej oftare.

Dock synes den egentliga kraften icke legat så mycket i själfva stången som fastmer i dennas topp eller i den där anbragta prydnaden. Åtminstone utmynnade här stångens makt i en kulminationsspets. Äfven här möta vi tydligen den ej minst af vårt folk ihärdigt följda grundsatsen, att »makten», det inneboende väsendet, flyr undan till det sist kvarblifna, och först när den beröfvas äfven detta skydd framträder och uppenbarar sig. I högtidsstången blir den, då denna nedifrån afkvistas, drifven upp i den gröna topp, som sist kvar-

Fig. 1. Detalj från trä- är stången afkvistad och barkad. Det synes, snitt af N. Meldemann, som om denna form af högstidsstänger varit den 1500-talet.

ursprungliga. Såsom nyss sagdt tillhör den regelbundet brud- och julstängerna, men den möter ock såväl i vårt land såsom annorstädes, Böhmen, Bayern o. s. v., äfven hos majstängerna. I Västergötland kallas den gröna toppen för *kraken*. De vid husbygge å takåsen uppsatta takruskorna motsvara till utseende och ursprungligen otvifvelaktigt äfven till innebörd dessa toppruskor.

Efter denna inledning må vi återgå till de omnämnda attentaten. Från Västergötland berättas, huru det händt, att drängarne i en by, när majstången i grannbyn var längre än deras egen, »begagnat sig af någon mörk natt för att medelst såg eller yxa beröfva den afundade rivalen

¹ Se härom förf:s upps. Om fastlagsriset i Nordisk tidskrift 1902, s. 265 ff.

detta företräde». ¹ I Uppland har det meddelats mig, att julstängerna voro föremål för liknande åverkan. Det var till och med rätt vanligt, att under natten före julaftondagen pojkarne i grannby eller granngård i det närmsta genomsågade julstången (»julruskan») uppe vid toppen, så att, då stången på julaftonen skulle resas, toppen brast tvärt af. På sina ställen plögade man därför under natten sticka in julstångens öfre del genom ett fönster. Här är det således alldeles afgjordt toppruskan, mot hvilken attentatet är inriktadt. Från Skirö socken i Småland har förtäljts mig, huru vid ett bröllop en rival till brudgummen afbrutit topparna på brudstängerna, hvilka sålunda sågo ut såsom »begravningsruskor». ² Vid begrafningar förekomma nämligen också i åtskilliga orter högtidsstänger, men dessa hafva åtminstone i här omnämnda bygd topparna brutna. Hade gärningsmannen full insikt om den magiska betydelsen af sitt dåd, var verkligen hans hämd till sin afsikt raffinerad.

En konsekvens af toppens betydelse och innebörd är, att man, när högtidsstängerna tillspillogåfvos, borttog och förvarade toppen. I Dalarna afhugges toppen af julstången, när denna borttages. På Gottland borttaga brudsvennerna toppruskan från den s. k. ungmansstången, när denna efter vigseln eller bröllopet bortskaffas. ³ I Böhmen afsågas, när den sista söndagen i maj majstången nedtages, den gröna toppen och föres under musik till danssalen, där den upphänges i taket. ⁴

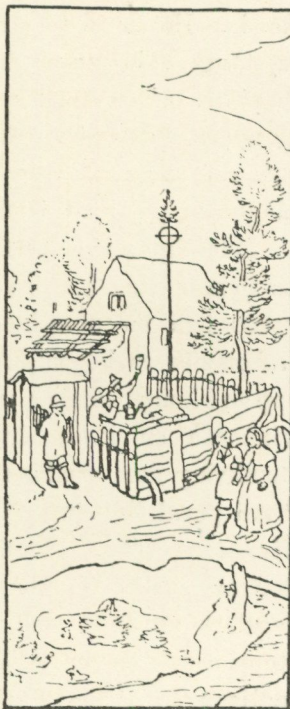

Fig. 2. Detalj från kopparstick af J. M. Gogel, 1500-talet.

¹ J. Sundblad, Gammaldags bruk (1881) s. 169.

² Meddeladt af intendenten P. G. Wistrand.

³ Uppgift af kandidat N. Lithberg.

⁴ Laube, Volksthümliche Ueberlieferungen (1896) s. 40.

På ett och annat håll framträder täflan om fruktbarhetsstången såsom en uppenbar om ock på det hela taget oblodig strid. I England plägade man på trettondagjul i högtidlig procession och vid fackelbelysning kringföra en smyckad järnekstam. Högtidligheten slutade med en strid om trädet, hvilket af segrarne fördes till närmaste värdshus, där värden för denna ära måste bestå fritraktering.¹ Från Småland finnes en uppgift om ett fredligare tillvägagående. Händes det där (Norra Kalmar län), att de, som klädde majstången, lämnat stången obevakad, innan den var upprest på sin plats, och att andra begagnat tillfället att föra den bort och hos sig uppresa stången, fick denna ej återtagas.² I Bayern tillhöra majträds-rof ännu allmän folksed. Nattetid omkullsågas ofta majstången af pojkarne i någon grannby och bortföres i all hemlighet.³

Märkligt nog anträffa vi äfven på detta område motsvarigheter hos fjärran från Europa boende folk. Hos gonderna i Indien, hvilka tyckas äga en utvecklad med likartade idolstänger förenad kult,⁴ förekommer en högtid, vid hvilken man uppreser en hög stång, i hvars topp en klump råsocker med en rupie inuti är fäst. Rundt om bilda kvinnorna en krets, hvar och en väpnad med en tamarindgren. Utomkring dem samlas männen väpnade med ett slags sköldar, gjorda af två parallellt hopfästa käppar, hvilka äro ämnade till skydd mot kvinnornas spön. Plötsligt göra männen ett anlopp och en af dem klättrar snabbt uppför stången, medan kvinnorna hela tiden skningslöst använda sina vapen. När mannen bemäktigat sig skatten i toppen af stången, glider han ned och flyr så snabbt som möjligt. Vanligen slutar högtiden med att kvinnorna tillsammans angripa männen. — Det är märkligt, att det är icke allenast här som kvinnorna synas vara de egentliga ägarne af vegetationsstången. — Hos bilerna förekommer emellertid en motsvarande ceremoni, vid hvilken både kvinnor och män samfäldt försvara fetischen. Denna består här af ett litet träd eller en gren, kring hvilken både kvinnor och män

¹ Bilfinger, *Das germanische Julfest* (1901) s. 66.

² Crælius, *Försök till Ett Landskaps Beskrifning o. s. v.* (1774) s. 430.

³ Höfler, *Wald- und Baumkult* (1894) s. 17, samt skriftligt meddelande.

⁴ Denna framträder särskildt vid deras bröllopsceremonier.

bilda krets, de förra dock närmast och innerst. En man rusar nu in och söker rycka till sig trädet, men alla öfverfalla honom, så att han skyndsamt måste draga sig tillbaka. Efter honom försöker en annan, och så fortgår det, tills någon omsider lyckas bemäktiga sig trädet, något som sällan sker utan en mängd blånader som göra honom vanför för flera dagar.¹

Å ena sidan erinra dessa indiska folkseder dels om de vid folkfester, i åtminstone större delen af Europa brukade upptågen, vid hvilka den manliga ungdomen täflade att klättra uppför en hög, ofta nog såpad, stång för att eröfra det i toppen anbragta priset, hvilket i senare tid ofta utgjordes af ett mynt, dels också, mera aflägsset, om de skyttetäflingar, vid hvilka man fordom sköt till måls på en i toppen af en hög stång anbragt fogelbild, vanligen kallad papegojan. Men å andra sidan leda de ock tanken tillbaka till mycket aflägsnare tiders förhållanden. I sin berömda bok *The golden bough*² skildrar och förklarar Frazer den strid om den gudomliga grenen, hvilken utkämpades i den heliga lunden vid den å Roms provinsområde belägna Nemisjön. Den från det heliga trädet, under tvekamp med den bevakande prästen, röfvade grenen representerade här trädets, lundens och växtlighetens gudom.

Ännu i senare tid har på ett eller annat håll en strid förekommit om äfven en personlig framställare af den »makt», den gudomlighet, som innebor i den spirande och grönskande växtligheten. I Schweiz (Aargau) inneslöt man sålunda, i all hemlighet för att ej förekommas af andra, en man i en af gröna kvistar och grenar förfärdigad pyramidformig ställning med en blomsterkvast i toppen. I denna utstyrsel vandrade mannen in i byn och tog plats vid bybrunnen, och nu uppstod mellan ungdomen från skilda håll en strid, vid hvilken de olika partierna sökte bemäktiga sig löfmannen för att föra honom till sin egen brunn.³

Belysningsvis må slutligen kapplöpningarna eller kappriderna om fruktbarhetsgrenen som hastigast omnämnas. Dessa täflingar

¹ Crooke, *The popular religion and folklore of Northern India*, 2 (1896) s. 324 ff.

² Del 1 (1890) s. 1 ff. Jfr Schück, *Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria* 2 (1904) s. 113.

³ Mannhardt, *Wald- und Feldkulte*, I (1875) s. 323.

förekommo vanligen vid pingst eller på första maj (Tyskland, Bayern). Härvid gällde det att först nå majstängen (der Maibaum) eller majruskan (der Maibusch), d. v. s. ett nylöfvadt ungträd eller en hög stång med en grön toppruska. Stundom ersattes denna ruska af en krans. I Schlesien klättrade segraren i kappridten, i det han utropades till »konung», upp på den nedtill afbarkade granstången och bemäktigade sig den i toppen anbragta kransen och ruskan.¹

Att denna täflan om segerkransen eller segergrenen i sig ursprungligen inneburit en täflan om lifskraft-fetischen framgår i tydligaste grad däraf, att man på åtskilliga håll, t. ex. i Savojen, Pommern, Sachsen, på likartadt sätt lupit i kapp om den sista kärfven, hvilken ju ock innesluter växtlighetsdämonen: åkerfältets »makt» och lifskraft. I Brandenburg förekom till och med en kappridt eller kapplöpning om ett på en stång uppsatt bröd. Kappridter höllos icke allenast om den »lifsmakten» inneslutande fetischen utan också om själfva kraftsubstansen. I Westfalen red man under pingsten i kapp för att först komma i besittning af daggen på betesplatsen. I Sverige förekom en kappridt annandag jul för att först och på en annans område få vattna sin häst med flodens då underbart verkande skum, den s. k. »grädden».²

Af det anförda, huru strödda mina uppgifter än må vara, synes mig tydligt framgå, att bakom den i vårt land ej sällan förekommande åverkan å maj- och julstänger ligger en täflan eller en rivalitet om fruktbarhetsfetischen. Denna strid har icke sin ursprungliga grund i afund och missunnsamhet utan i själfbevarelsedrift. Äfven inom religionen är kampen för tillvaron, för lif, hufvudmotivet. Den ymnighet, den vegetationskraft, som en by genom att resa en hög och ståtlig högtidsstång tillvann sig, den måste, menade man, grannområdena mer eller mindre släppa till. Det låg därför i hög grad i grannsamhällenas intresse att i ifrågavarande fall hålla på jämlikhetsprincipen.

¹ Se härom vidare K. Weinhold, *Der Wettlauf im deutschen Volksleben* i *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, årg. 3, Berlin 1893, s. 1 ff. samt Mannhardt, *anf. arb.*, I, s. 391 ff.

² Jfr förf.s. upps. *Midsommardaggen* i *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift* 1903. s. 63 ff.